

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

1
2024

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 788 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 7-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarning roli va ahamiyati.....	10
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Yashil iqtisodiyotga o'tishda konseptual, ilmiy, innovatsion yondashuvning zarurati	16
Gulnora Abdurahmonova	
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tish muammolari va uni bartaraf etish yo'llari	22
S. R. Topildiyev	
Milliy strategik maqsadlar: ekologik va bojxona boshqaruvi mexanizmlarining maqbul kombinatsiyasi	28
Muratova Shohista Nimatullayevna	
Green Economy in Tourism in Uzbekistan.....	32
Alieva Makhbuba Toychievna	
Инновационные подходы в сельском туризме: "Зеленые маршруты"	36
Голышева Елена Вячеславовна	
Mamlakatimizda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasining ustuvor yo'nalishlari	42
Vaxabov Abduraxim Vasikovich, Nazarov Nazirjon Narzilloevich	
To'qimachilik sanoati korxonalarini barqaror rivojlantirish omillari.....	47
A.Yu. Mardanov	
Turizmni qayta jonlantirish strategiyasini ishlab chiqishda turizmni rejalashtirishning istiqbollari.....	52
A'zamov Saidakbarxon Avazxon o'g'li	
O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishi asosida barqaror rivojlanishga erishish	57
Abdullayev Elyorbek Odiljon o'g'li	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	62
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Turistik hududlarning barqaror rivojlanishini baholash metodologiyasida integral baholash ko'rsatkichlarini aniqlashning nazariy jihatlar.....	66
Asraqulov Abduraxmon Sultonovich	
Iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda "yashil" iqtisodiyot va uning ayrim masalalari.....	70
Axunova Shoxistaxon Nomonjanovna, Sultonova Gulbaxor Shoxnazimovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi faoliyatining nazariy tamoyillari va o'ziga xos xususiyatlari.....	74
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Mintaqa iqtisodiyotida agrar soha samaradorligini oshirishning ahamiyati.....	78
Butanova Dilnoza Rustamovna	
Global krizislar va ularning turizm iqtisodiyotiga ta'siri.....	83
Hallakova Barnoxon bahodirjonovna	
Agroturizm faoliyati rivojlanishining xorijiy tajribalari va ularda faoliyatni rivojlantirish modellarining qo'llanilishi.....	95
Husanboyev Sadafbek Yorqinjon o'g'li	
Yashil iqtisodiyotni kreditlashda banklarning o'rni.....	101
Ibragimova Sevara Muxamedjan qizi	
Qurilish materiallari sanoati korxonalari samaradorligini baholash masalalari.....	104
Isayev Jakhongir Muzaffarovich	
Iqtisodiyotni islomiy moliya tamoyillari asosida moliyalashtirish amaliyotini joriy etish istiqbollari	110
Kasimov Baxtiyor Usmanovich	
Oziq-ovqat sanoatida tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishning iqtisodiy mexanizmi.....	113
Mahamatova Maftuna	
Turizm xizmatlar bozorida raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarini takomillashtirish imkoniyatlari.....	119
Nurfayziyeva Mohinur Zayniddinovna	

Islom moliyalashtirish xizmatlari asosida kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish usullari.....	124
Said Po'latov Maxamedovich	
Using Innovative Technologies in Hotels as a Factor of Sustainable Development of Tourism Industry	128
Sayfutdinov Shuxratjon Sultonovich, Egamberdiyev Sirojiddin Sattor o'g'li	
Dorivor o'simliklar yetishtirishning dunyo mamlakatlari iqtisodiyotidagi o'rni va xalqaro bozor savdosida prognozlar.....	135
To'xtabayev Jamshid Sharofiddinovich, Maftuna Ermatova Arslonbek qizi	
O'zbekistonga turistlar tashrifini ko'paytirishda raqamli texnologiyalarning o'rni	142
Toshmurod Kulmanov	
Agrobiznesni moliyaviy quvvatlash va rivojlanish istiqbollari	147
Tursunova Dilnavo Islomovna	
Oziq-ovqat bozorini qandolat mahsulotlari bilan to'ldirishda marketing strategiyalaridan foydalanishni takomillashtirish.....	150
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Yoshlar turizmini rivojlantirish holati va uni takomillashtirish yo'llari.....	159
Allayor Norboyev Ismoilovich	
Biologik aktivlarni baholashning uslubiy jihatlarini takomillashtirish.....	162
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Agrosanoat ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilishga uslubiy yondashuvlari.....	168
Dusmatov Begmuhammad Olimjonovich	
Suv resurslaridan samarali foydalanishda suv solig'ining ahamiyatini oshirish	174
Ikramov Nuriddin Kamolitdinovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida innovatsiya va innovatsion faoliyat bilan bog'liq tushunchalarining nazariy masalalari	179
Mamayunus Qarshibayevich Pardayev, Temur Olimovich Mamayunusov	
Aglomeratsiya iqtisodiyoti – Agglomeratsiya iqtisodiyoti – hududiy rivojlanishni harakatlantiruvchi omili sifatida	185
Raximbayev Akmal Azatboyevich	
Korxonalarini boshqarish samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish mexanizmlari	190
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
Globalashuv sharoitida turizm sohasida innovatsion faoliyatni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	195
Salimov Dilshodbek Davronovich	
To'qimachilik sanoat korxonalarida marketing strategiyasi.....	199
Tillyaxodjayev Azizxon Aloxonovich	
Oziq-ovqat sanoati korxonalari raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	203
Nilufar Umarova	
O'zbekistonda transport xizmatlari ko'rsatilishi tahlili	207
Xasanov Sarvar Ulug'bek o'g'li	
Agrar sektorga jalb qilingan investitsiyalarning sohadagi intensiv iqtisodiy o'sishga ta'sirining tahlili	213
Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich	
Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarda auditning xalqaro standartlarini qo'llash xususiyatlari	220
Meliyev Isroil Ismoilovich	
Raqamli bank xizmatlarini yanada takomillashtirish: muammolar va yechimlar	227
Melikov Otabek Maxmadiminovich	
Innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalining tutgan o'rni.....	232
Abdikarimov Islombek Ibragimovich	
Kimyo sanoati korxonalarini boshqarish modellariga oid zamonaviy tajribalar.....	237
Avulchayeva Feruza Djurakuziyevna	
Задачи предмета «русского языка» на современном этапе	243
Адилова Солияхон	

Tijorat tashkilotlarining investitsiya faoliyati	247
Farhod Mahmudovich Tirkashyev, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Korrelyatsion-regression tahlil orqali turizm xizmatlari samaradorligini oshirish mexanizmlari.....	252
Gapparov Azim Qayumovich	
O'zbekistonda monetizatsiya darajasi va uni makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri.....	258
Isayev Atabek Djurabayevich	
Prospects for the Development of Bond Circulation in the Capital Market.....	266
Jurabek Sobirov	
Ta'lim xizmatlari bozorida oliy ta'lim muassasalarining rivojlanish holati tahlili.....	270
Kuldashev Sherzod Alimardonovich	
Iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish va ularning barqaror iqtisodiy o'sishdagi roli	276
Mamadiyeva Dilrom Ravshon qizi	
Surxondaryo viloyatlarning marketing salohiyatini shakllantirish holati tahlili	280
Mamadjanova Tuyg'unoy Axmadjanovna	
Improving Internal Control System	287
Mexmonaliyev Ulug'bek Erkinjon o'g'li	
Oliy ta'lim xizmatlarini targ'ib qilishda OTMLar veb-saytlari samaradorligini oshirish.....	291
Musayev Bekjon Shukurillayevich	
Korxonaning narx-navo tizimi va narx siyosatini tahlil qilish	298
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhkomovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tibbiyot sohasini moliyalashtirish istiqbollari.....	302
Muxammadiyev Ramz Zoirjon o'g'li	
Xizmatlar ko'rsatish subyektlarida biznes-modellarining raqamli transformatsiyalashuv konsepsiyalari.....	306
N. B. Yahyoxonov	
Mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi kredit tashkilotlarining samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili.....	311
Nazarova Muslima Nazarovna	
Sanoat korxonalarida aylanma mablag'lardan foydalanishning ilmiy-amaliy jihatlarini	317
Nurmatov Mirzaakbar Mirzaaliyevich	
Biznesni yuritishda korxonalararo integratsion jarayonlarni rivojlantirish masalalari.....	322
Olimova Nodira Xamrakulovna	
O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning moliyaviy mexanizmlari: tahlil va istiqbollar	329
Oppoqxonov Nurmuhammadxon Po'latxon o'g'li	
O'zbekistonda davlat korxonalari transformatsiyasini jadallashtirish yo'nalishlari.....	333
Qahhorov Azizjon Ahror o'g'li	
Aholining turmush darajasini oshirish sharoitida mehnat bozori transformatsiyasining dinamikasi	338
Rahimboyev Muxtorbek Ikrom o'g'li	
Tijorat banklarida iqtisodiy-matematik modellashtirish samaradorligini yanada oshirish usullari.....	341
Raxmanov Mexridin Sindarovich	
Aholi moliyaviy savodxonligiga investitsiya kiritishning ahamiyati.....	345
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda valyuta siyosatini samarali tashkil etish.....	350
Samandarov Zuxriddin Raup o'g'li	
Sharq va G'arb tamaddunida gender qarashlar	355
Samandarova Gulxayo Abduraim qizi	
Imkoniyati cheklanganlarga to'siqsiz turizm xizmatlarini tashkil etish istiqbollari	359
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
To'qimachilik korxonalarining inqirozga qarshi boshqaruvida davlat tomonidan tartibga solishning ahamiyati	363
Todjimamatova Mashxura Erkinovna	
Mintaqalarning ekologik-iqtisodiy xususiyatlari va ularning barqaror rivojlanish bilan bog'liqligi	367
Toshboyev Muzaffar Muxtorovich	

Перспективы развития сферы услуг в Узбекистане.....	373
Tsoy Marina Petrovna, Li Marina Rudolfovna, Romashkin Roman Anatolyevich	
Opportunities for Bicycle Tourism in Zomin, Bulungur and Bakhmal Districts.....	379
Urozaliev Elyor Shuxrat ogli, Xujamov Bobur bahodir ogli, Saydullayev Abbosjon Murodovich	
Pul-kredit siyosati va moliyaviy inqiroz: uslubiyot va saboqlar	384
Xakimov Dilshodjon Rahmonaliyevich	
Korxonalarda barqaror rivojlanishni tatbiq etish istiqbollari.....	391
Xidirova Marg'uba Rustamovna, Jumayeva Guzal Sherxon qizi	
Telekommunikatsiya korxonalari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	396
Xusanov Ulugbek Nishanovich	
Milliy iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasini kengaytirish imkoniyatlari.....	402
Xuseynova Feruzabonu Mamadaliyevna	
O'zbekiston iqtisodiyotida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	405
Yo'ldosheva Dilnoza G'ayrat qizi	
Необходимость соблюдения этических норм в профессиональной деятельности бухгалтеров	408
Абдуллаханова Гулбахор Саттаровна	
Mintaqalarda kichik innovatsion korxonalarni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	412
Abdulkakimov Zuxrali Tursunaliyevich, Axmadjanov Ilyosbek Ilxomjon o'g'li	
Tadbirkorlik faoliyatini rivojlanishini nazariy masalalari.....	416
Abdulkakimov Zuxrali Tursunaliyevich, Abduraxmonov Sherali Sharifjonovich	
Пути повышения прозрачности бюджета Республики Узбекистан.....	420
Адашов Гайрат Рустамович	
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog'liqligi	424
Axmediyeva Aliya Toxtarovna	
Тенденции и факторы развития пищевой промышленности в Узбекистане	432
Б. А. Хакимов	
Роль платежных систем в функционировании электронной коммерции.....	438
Бабаева Гузаль Яшиновна	
"Sirdaryo" va "Sirdaryo-Farm" erkin iqtisodiy zonasidagi xorxonalari erishgan yutuqlari, berilgan imtiyozlar va yaratilgan shart-sharoitlar to'g'risida	444
Davlayev G'olib Ashurovich	
Milliy iqtisodiyotga jalb qilingan investitsiyalarning tahlili	447
Djalilov Dostonbek Abduazizovich	
Ishlab chiqarish tafovutining Markaziy Bank monetar siyosati qarorlariga ta'siri.....	452
Duskobilov Umidjon Sharofiddinovich	
O'zbekistonda innovatsion jozibadorlik asosida oliy talim xizmatlarini rivojlantirish.....	457
Jonuzokov M. K.	
Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvni takomillashtirishda xorij tajribasidan foydalanish.....	461
Ismailov Allayor Rashidovich	
Особенности формирования ценовой стратегии на рынке плодоовощной продукции.....	465
Исроилов Абдурашид Абдурахманович	
Iqtisodiyotni globalashuvi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar barqarorligining nazariy metodologiyasini takomillashtirish	471
Kalandarova Nargiza Narimanovna	
Проблемы регулирования и защиты инвесторов в развитии электронной коммерции и пути их решения	475
Кенжебаева Гульфуза Рахматиллаевна	
Сущность, цели и задачи определение уровня финансовой устойчивости предприятия в современных условиях	478
Киличев А. А.	
Sug'urta tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish	485
Kodirkulov Oybek Turdiboyevich	

Классификация институциональных факторов, определяющих предпринимательскую активность в Узбекистане.....	490
Курпаяниди Константин Иванович	
Ho'jalik yurituvchi subyektlarning kredit va qarz mablag'laridan foydalanish samaradorligi tahlilini takomillashtirish.....	497
Mahmudova Go'zal Samadjon qizi	
Muqimiy ijodiDA milliy uyg'onish va iqtisodiy, falsafiy qarashlar	502
Muxlisa Muxitdinova	
Совершенствование управления портфелем залогов для обеспечения финансовой устойчивости: инсайты и рекомендации для Узбекистана	505
Наимов Шахрух	
Определение специфических особенностей и факторов влияющие на процесс внедрения международных требований и стандартов в коммерческих банков Республики Узбекистан.....	509
Хайдаров Зохиρ Шаривович , Каражанова Гулноза Толлиевна, Хайдари Фидои Зохиρ Зода	
Inson kapitalida mujassam bo'lgan fazilatlar, ularning jamiyat rivojlanishidagi o'rni va roli	514
Mamayunus Qarshibayevich Pardayev, Sevara Abdinazarovna Babanazarova, Mexrangiz Olimovna Mamayunusova	
Развитие рыночных отношений и усиление их влияния на рост объёмных и качественных показателей культурного туризма.....	521
Пулатова Сурайё Юлдашевна	
Основные направления цифровой трансформации в банковском секторе.....	525
Рахимова Гавхар Ойбековна	
O'zbekistonda ayollarni tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda bank kreditlarining roli	530
Saidova Subhinigor Azizovna	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish asosida kambag'allikni qisqartirishning innovatsion yo'llari	535
Sultonov Shodiyor Abduhalilovich, Nazarov Asqar Anvar o'g'li	
Yuridik shaxslar mol-mulkiga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	541
Umirov Xurshid Islomovich	
Korxonalar va tashkilotlarni modernizatsiya qilish jarayonlari.....	545
Fayziyeva Dilafruz Shuxratovna	
"Авеста" – исторический источник экономической мысли в Древней Средней Азии	549
Хакимов Назар Хакимович, Садиков Анвар Каримович	
Приоритетные направления развития теории формирования финансовой политики предприятия	555
Хамдамов С. Ф.	
Innovatsion rivojlanish sharoitida inson resurslarini strategik boshqarish.....	562
Xasanova Nafisa Shavkatovna	
Mehnat bozorida mehnat resurslaridan samarali foydalanishda yoshlar bandligini takomillashtirish.....	566
Xuvaydullayeva Iroda Xusniddin qizi	
Sanoat korxonalari faoliyati samaradorligi va raqobatbardoshligini baholashga doir uslubiy yondashuvlar.....	572
Yuldasheva Nilufar Abduvaxidovna	
Amir Temur davrida hunarmandchilik siyosatining o'ziga xos iqtisodiy xususiyatlari	578
Zikrillayev Jaxongir Sarvar o'g'li, ilmiy rahbar: Nasimov Baxtiyor Vasiyevich	
Infratuzilma obyektlari rivojlanishining turizm sohasidagi o'rni.....	583
Toyrova Amina Baxtisher qizi	
Korxonalarda moliyaviy investitsion portfelni jalb qilish va rag'batlantirishning zamonaviy shakl va usullari tahlili	588
Haydarov Humoyun Begmurod o'g'li	
Kichik biznes korxonalari raqobatbardoshligini tadqiq etishga konseptual yondashuvlar	592
К. Q. Tajibayev	
Бухгалтерский учет дебиторской и кредиторской задолженности в современной экономике	599
Камолова Феруза Кахрамоновна	

O'zbekistonda mehmonxona sohasidagi mahalliy boshqaruv tizimini takomillashtirish yo'llari.....	603
Mirzayeva Lola Shavkatovna	
Turizmni rivojlantirishda "yashi" marketingni o'rni.....	607
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna	
Inson kapitalini boshqarishning xorij tajribasi.....	612
Ruzmetova Gulira'no Atabekovna	
Agrasanoat majmuasida oziq-ovqat mahsulotlarini yetishirish va qayta ishlashda klasterlarini rivojlantirishning xalqaro tajribalari.....	620
Salixov Sherzod Abduxakimovich	
Mamlakatimizda mehnat bozorida ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish	625
Xusanova Gulsum Baxtiyorovna	
Budjetdan tashqari mablag'lar hisobi va nazoratini takomillashtirish	628
Ostonokulov Azamat Abduraimovich, Alimardonov Asrorjon Alimardonovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida investitsion jarayonlar rivojlanishining xorij tajribasi	635
Miyassarov Davron Abdurashid o'g'li	
Xizmat ko'rsatish va servis sohasida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash ko'rsatkichlari.....	640
Muhammadamin Erdon o'gli Erdonov	
Инновационные направления развития сферы услуг как фактор экономического роста.....	644
Насиров Дилшод Фархадович	
Влияние прямых иностранных инвестиций (пии) на экономику Узбекистана	654
Юлдашев Нодирбек Сайдибурханович	
Qulay investitsiya muhiti – xorijiy investitsiyalar oqimini oshirishning asosiy omilidir.....	659
Hoshimov Jahongir Ravshanbek o'g'li	
Biznesni loyihaviy moliyalashtirish va uning asosiy yo'nalishlari.....	664
Razzakov Jasur Xamraboyevich	
Inflation and Unemployment: Evidence from Uzbekistan	670
Mahmudov Nosir, Nabiyeva Nargizaxon Nuriddin qizi	
Milliy mahsulotlarni jahon bozoriga olib chiqishda marketing strategiyalaridan foydalanish	677
Meliqulov Abduhalil Norinovich	
O'zbekistonda kichik sanoat zonalarini tashkil etish va rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ustuvor yo'nalishlari	683
Ortiqov Avazbek Bahrom o'g'li	
Rene Dekart va Blez Paskal ta'limotlarida ratsional g'oyalar komparativistikasi.....	689
Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna	
Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishining nazariy-uslubiy asoslari.....	694
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
The Importance of the World Trade Organisation (WTO) and Uzbekistan's Efforts to Join It.....	699
Urozaliev Elyor, Khoshimova Sevara	
Jismoniy tarbiya va sport muassasalarini moliyalashtirishdagi mavjud muammolar.....	705
Abduqaxorov Ulug'bek Abdug'aniyevich	
Yangi O'zbekistonda turizmning drayver sifatida barqaror rivojlanish yo'nalishlari	709
Tuxliyev Iskandar Suyunovich	
Mahalliy soliqlar va yig'implarning iqtisodiy mohiyati hamda ularni undirishning xususiyatlari	713
Tuychiyev Kamoliddin	
Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari	717
Yadgarov Nodir Ravshanovich	
Organik qishloq xo'jaligiga o'tish bosqichlarining tashkiliy jihatlar va iqtisodiy asoslari.....	723
Amirqulov Shuxrat Olimovich	
Davlat xaridlari jarayonida e'tiborsiz ijrochilarni imkoniyatini cheklash masalalari	727
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	

O'zbekiston iqtisodiyotida investitsion loyihalarni faol tashkil etish istiqbollari	730
Utkurov Kozimjon Dilmurod o'g'li	
Iqtisodiy o'sishni ta'minlashda transport tadbirkorligi faoliyatini rivojlanish imkoniyatlari	733
M. Masharipova, I. Ruzmetova, D. Kuramboyeva	
Sug'urta faoliyatini takomillashtirishda andarrayting xizmatining o'rni	737
Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
O'zbekistonda eksportni sug'urtalash mexanizmlarini yanada kengaytirish yo'nalishlari	741
Qarshiyev Keldiyor Eshpulatovich	
Kambag'allikni qisqartirishda aholini tadbirkorlikka yo'naltirish	745
Rajabboyev Muzaffar Erkaboyevich	
Yoqilg'i-energetika korxonalarining moliyaviy barqarorligining ilmiy nazariy asoslari.....	749
Xusanov Qaxramon Nishonovich	
Оценка результатов реформы бухгалтерского учета в Республике	753
Киличева Фарида Бешимовна, Ирмухамедова Муслима Дилшодовна	
Эффективность программ соответствия в различных компаниях	757
Ахмедов Бехзод Ахмедович	
Элементы системы внутреннего контроля в выбранном финансовом институте	762
Хасанов Кахрамон Ахмаджанович	
Authentic Leadership Unleashed: A Comparative Analysis of Leadership Styles.....	767
Esanova Shohida Utkirovna	
Investitsion loyihalarni moliyalashtirishdagi moliyaviy risklarni boshqarishning ilg'or xorij tajribalari	774
Madiyarov Sanjar Gulyamovich	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida xarajatlar hisobining uslubiy masalalari takomillashtirish	781
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich, Umaraliyev Isomidin Ismonjon o'g'li	

PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASTERLARIDA XARAJATLAR HISOBINING USLUBIY MASALALARI TAKOMILLASHTIRISH

Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Buxgalteriya hisobi" kafedrası
dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi

Umaraliyev Isomidin Ismonjon o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada paxta-to'qimachilik klasterlarida xarajatlar hisobining o'ziga xos xususiyatlari, ularning uslubiy masalalari tadqiq qilangan. Shu bilan birga, paxta-to'qimachilik klasterlarida xarajatlarni samarali boshqarish maqsadida qisqa muddatli, o'rta muddatli hamda uzoq muddatli istiqbollarni belgilash, ular asosida samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uslubiyoti ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: klaster, xarajatlar, xarajatlarni boshqarish, xarajatlarni paydo bo'lish joylari, qisqa muddatli, o'rta muddatli, uzoq muddatli istiqbollarni belgilash.

Abstract: This article examines the specific features of cost accounting in textile clusters and their methodological issues. At the same time, the service of determining short-term, medium-term and long-term prospects for the purpose of effective cost management in the textile cluster, and making effective management decisions based on them, is scientifically based.

Key words: cluster, costs, cost management, places of cost occurrence, determining short-term, medium-term, and long-term perspectives.

Аннотация: В данной статье изучаются особенности учета затрат в хлопково-текстильных кластерах, их методические вопросы. При этом научно обоснована методика определения краткосрочных, среднесрочных и долгосрочных перспектив эффективного управления затратами в хлопково-текстильных кластерах и принятия на их основе эффективных управленческих решений.

Ключевые слова: кластер, затраты, управление затратами, места появления затрат, постановка краткосрочной, среднесрочной и долгосрочной перспективы.

KIRISH

Dunyodagi bugungi ziddiyatlar, savdodagi cheklovlar iqtisodiyotda o'z aksini topmay qolmaydi. Jumladan, bu omillar oziq-ovqat va to'qimachilik eksportiga salbiy ta'sir qildi. Bu vaziyatda eng to'g'ri yo'l – qishloq xo'jaligida hosildorlikni keskin oshirish hisobiga tannarxni kamaytirish, chuqur qayta ishlashga va qo'shilgan qiymat yaratishga ko'proq investitsiya jalb qilib, eksportni ko'paytirishdir bugungi kunning eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. "O'zbekiston–2030" strategiyasining muhim yo'nalishlaridan biri "barqaror iqtisodiy o'sish orqali aholi farovonligini ta'minlash" ^[1] orqali "sanoatning "drayver" sohalari rivojlantirish va hududlarning sanoat salohiyatini to'liq ishga solish, to'qimachilikda ip kalavani qayta ishlash darajasini 100 foizga yetkazish hamda yuqori sifatli matoga talabni qondirish uchun 400 ming tonna sun'iy va aralash tola ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish" borasida olib borilayotgan tizimli islohotlar mazkur sohalarni rivojlanish uchun dasturi amal bo'lib xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda sanoat sohasini yanada rivojlantirish mazkur yo'nalishga klasterlar tizimini shakllantirish, ularning huquqiy maqomini belgilash hamda tarmoq korxonalari integratsiyasini joriy qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bunday integratsiyalashgan tarmoq korxonalari faoliyatini paxta-to'qimachilik klasterlari orqali birlashtirish hamda ularning faoliyatini tartibga solish tarmoq rivoji uchun dasturi amal bo'lib xizmat qiladi.

Sanoat iqtisodiyotda tarkibiy o'zgartirish va diversifikatsiya qilish faoliyat olib borayotgan subyektlarda, shu bilan birga paxta-to'qimachilik klasterlarida ham hozirgi kundagi eng ustuvor vazifalardan biri foydani maksimallashtirish maqsadida xarajatlarni eng minimal holatga keltirishdir. Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish uchun, eng avvalo, sarflangan xarajatlarni samarali boshqarish va uning nazoratini amalga oshirish yotadi.

Bu borada bir qancha nazariy va amaliy izlanishlar olib borilishiga qaramay, fan-texnikaning rivojlanishi natijasida ushbu muammoning ochilmagan qirralari vujudga kelmoqda. Shu bilan birga bugungi kunda sanoat tarmog'ining drayveri bo'lgan paxta-to'qimachilik klasterlarining moliyaviy natijalarini aniq hisoblash, asossiz va nohaq to'lovlar hamda soliqlardan asrashda asosiy omillardan biri bo'lgan xarajatlar hisobini to'g'ri tashkil etishda bir qancha muammolar ham yo'q emas.

Shunday muammolardan paxta-to'qimachilik klasterlarida ishlab chiqarish xarajatlarini zamonaviy va samarali usullar asosida boshqarish va nazorat qilishdir. Ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish va nazorat qilishda ularning kelib chiqish joylarini aniqlash, taqsimlash, maqsadi, yo'nalishi, hisobga olinishi, hisobdan chiqarilishi, ya'ni mahsulot tannarxiga taqsimlashni to'g'ri belgilab olish muhim ahamiyatga ega.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xarajatlar hisobini boshqarish va nazorat qilishdan maqsad ularning yo'nalishlarini belgilab olish hisoblanadi. Ishlab chiqarishdagi xarajatlar uchun alohida aniq bir maqsadga qaratilgan va ma'lum darajada hisob-kitob talab qiladigan soha yoki jarayon xarajatlar hisobi yo'nalishlarini belgilab beradi. Oddiy qilib aytganda, buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan foydalanuvchilar xarajatlarni qanday maqsadlarga sarflanishini bilishlari kerak.

Paxta-to'qimachilik klasterlarida xarajatlarni boshqarish va nazorat qilishda xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'ziga xos texnologik xususiyati, ixtisoslanishi va maqsadi muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda shunday xo'jalik yurituvchi subyektlar borki, ularda ishlab chiqarish xarajatlari mazmunining o'zi butun bir tizimni tashkil etadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida xo'jaliklar samarali faoliyat olib borishi uchun, birinchi navbatda, xarajatlarni boshqarish va nazorat qilish tartibga solinadigan xarajatlar, tartibga solinmaydigan xarajat va xarajatlar dinamikasi sifatida guruhlanishi maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Chunki xarajatlarni boshqarishda bunday guruhlanish xo'jalik faoliyatida ularning iqtisodiy o'rni, maqsadi hamda nazoratini amalga oshirishda muhim hisoblanadi.

Tartibga solinadigan (boshqariladigan) xarajatlarga mahsulot yetishtirish uchun me'yorlashtirilgan ishlab chiqarish xarajatlari kiritilib, ular ma'lum me'yorlar asosida boshqariladi va nazorat qilib turiladi.

Tartibga solinmaydigan (boshqarilmaydigan) o'zgaruvchan ishlab chiqarish xarajatlarini mahsulot yoki daromadlar o'rtasida to'g'ri va adolatli taqsimlash shu kungacha xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilish sohasida hamda xarajatlarni boshqarish dunyo miqyosidagi muammolardan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda rivojlangan davlatlar xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan ishlab chiqarish xarajatlarini guruhlashga yangicha usulda yondashmoqdalar. Ba'zi ishlab chiqarish korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlari relevant (Relevant Costs) va norelevant (Sunk Costs) xarajatlarga bo'lib boshqarilmoqda.

Relevant xarajatlar – boshqaruv qarorlarini qabul qilish bilan bog'liq xarajatlar yoki xizmatlar. Norelevant xarajatlar – boshqaruv qarorlarini qabul qilish bilan bog'liq bo'lmagan xarajatlar. Ular mahsulot ishlab chiqaril-magan taqdirda ham saqlab qolindi ^[2].

Shunday ekan, xarajatlarni boshqarish va nazorat qilishda yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalar asosida paxta-to'qimachilik klasterlarida boshqaruv hisobi tizimini tashkil etish va rivojlantirish lozim. Buning uchun klasterlar faoliyatida buxgalteriya hisobini tartibga solishda hisob siyosati ham uning o'ziga xos texnologik xususiyatlaridan kelib chiqib olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

"Xarajatlarni boshqarish – resurslarni tejay olish va ulardan olinadigan samarani maksimallashtirish qobiliyatidir"[3]. Xo'jaliklar faoliyatida xarajatlarni samarali boshqarish va nazorat qilish olinayotgan foydani eng yuqori darajaga ko'tarish maqsadida amalga oshiriladi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida xo'jaliklar faoliyatida xarajatlarni samarali boshqarish orqali quyidagi imkoniyatlarga erishish mumkin:

- xo'jalik faoliyatida sarf qilingan resurslarni qachon, qaerda va qay tartibda amalga oshirilganligi to'g'risidagi axborotlarga ega bo'lish;
- xo'jalik faoliyati uzluksizligini ta'minlash va ishlab chiqarishni kengaytirish uchun zarur bo'lgan qo'shimcha moliyaviy resurslarni qachon zarur bo'lishini oldindan bashorat qilish;
- xo'jalik faoliyati uchun sarflangan resurslardan foydalanish natijasida yuqori samara olishni ta'minlash mumkin.

Shuning uchun hozirgi iqtisodiy sharoitda xo'jaliklarda iqtisodiy o'sishni ta'minlash maqsadida ularning buxgalteriya hisobi tizimida xarajatlarni boshqarish tizimini joriy etish zarur, deb hisoblaymiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda ma'lumotlarni to'plash, kuzatish, tizimli yondashuv asosida xarajatlarni boshqarish tushunchasini tadqiq qilish, ularda xarajatlarni samarali boshqarish kontseptsiyasini hamda uning rivojlanish darajasini belgilash uchun qo'llanildi. Shuningdek xarajatlar hisobini samarali tashkil qilish maqsadida qiyosiy va tizimli tahlil, iqtisodiy-statistik usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Paxta-to'qimachilik klasterlarida olinadigan har qanday foyda zahirida, shu faoliyat uchun zarur moddiy va moliyaviy resurslar yotadi. Bu degani ma'lum bir miqdorda sarf bo'lmasa foyda ham bo'lmasligini anglatadi. Klasterlar faoliyatida xarajatlarni boshqarish tizimini joriy etish orqali quyidagi istiqbolli samaralarni qo'lga kiritish mumkin:

- Klaster aktivlarini optimallashtirish: tovar-moddiy zaxiralar va debitorlik qarzlarni kamaytirish.
- Klaster passivlarini optimallashtirish: kredit portfelini optimallashtirish, xo'jaliklarning moliyaviy manbaini kuchaytirish.
- Klasterlar faoliyatida sodir bo'ladigan xarajatlar tuzilmasini optimallashtirish: ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, o'rtacha xarajatlarni kamaytirish.

Har bir xo'jalik yurituvchi subyektlarda xarajatlarni boshqarish tizimini joriy etish ular bajarishi mumkin bo'lgan vazifalarning barchasini bitta tizimda umimlashtiradi va bu vazifalar quyidagilarni tashkil etadi:

- xo'jalik faoliyati samaradorligini oshirish;
- boshqaruvning asosiy funktsiyalari bo'yicha xarajatlarni aniqlash;
- alohida mahsulot turlari va butun xo'jalik bo'yicha xarajatlarni hisob-kitob qilish;
- mahsulot tannarxi tuzilishini baholash, mahsulot tannarxiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlari va xo'jalikning barcha bo'linmalarida xarajatlarni kamaytirish zaxiralarini izlab topish;
- ishlab chiqarilgan mahsulotlar birligiga to'g'ri keluvchi xarajatlarni hisob-kitob qilish, mahsulot tannarxini hisoblash;
- ishlab chiqarish jarayonini takomillashtirish va xarajatlarni baholashga imkon beruvchi axborot bazasini tayyorlash;
- butun mahsulot nomenklaturasiga asoslangan (raqobatbardosh) narxni shakllantirish;
- xarajatlarni o'lchash va nazorat qilishning oqilona usullarini aniqlash;
- xarajatlarni me'yorlashtirish usullarini tanlash, amaldagi sarflarning me'yoriy sarflardan farqlanishini tahlil qilish;
- barcha xarajat turlarini tanlab olingan tasniflarga muvofiq hisobga olish;
- xarajatlarni rejalashtirish va xarajatlar moddalari bo'yicha asosiy (tayanch) me'yorlarni belgilagan holda daromad va xarajatlar byudjetini shakllantirish va boshqalar.

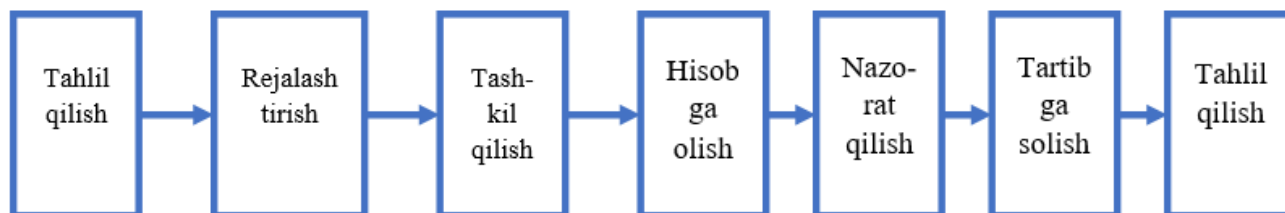
Paxta-to'qimachilik klasterlarida yuqorida sanab o'tilgan xarajatlarni boshqarishning barcha vazifalaridan umumiy foydalanish natijasida xo'jaliklar iqtisodiy faoliyatining o'sishiga erishish hamda umumiy boshqaruv tuzilmasi – xarajatlarni bashorat qilish, rejalashtirish, tartibga solish, rag'batlantirish, hisobga olish, nazorat

qilish va tahlil qilishni bitta yaxlit tizimga birlashtirishga erishish mumkin. Bu esa, nazarimizda, subyektlarda umumiy yaxlit bir tizimni joriy etish xarajatlarini boshqarish tizimi orqali amalga oshiriladi.

Xarajatlarni samarali boshqarish, asosan, boshqaruv funktsiyalari yordamida amalga oshirilib, ularning o'zaro aloqalari va o'zaro bog'liqlikdagi xarakatlari yopiq, takrorlanadigan boshqaruv jarayonlarini tashkil etadi va ular quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi (1-rasm).

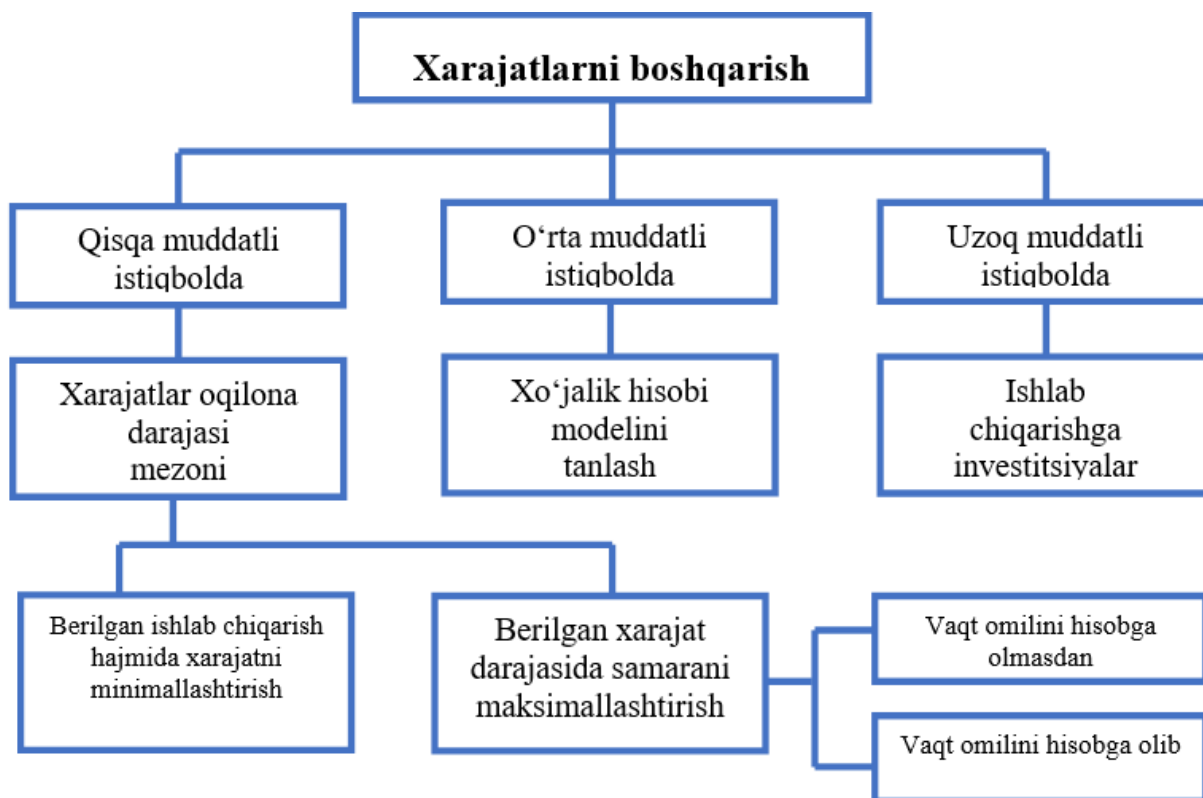
Bu ketma-ketlik xarajatlarni boshqarish tizimini joriy etish orqali xo'jaliklar faoliyatida sodir bo'layotgan xarajatlarning maqsadli sarflanishi, nazorat qilinishi va natijada keladigan foydani kerakli maqsadlar uchun sarflanishini taminlaydi, deb hisoblaymiz.

1-rasm: Xarajatlarni boshqarish ketma-ketligi

Iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiyalash davrida xo'jaliklar faoliyatida xarajatlarni boshqarish tizimini joriy etish orqali axborotlarni qayta ishlash va ma'lumotlarni tahlil qilishning murakkab mexanizmlaridan foydalanishga asoslanadi. Xarajatlarni boshqarish tezkor, o'rta va uzoq muddatli usullaridan foydalanish, ayniqsa, tez o'zgarib turadigan bozor iqtisodiyoti sharoitida bu tizimni avtomatlashtirishsiz tasavvur etib bo'lmaydi, ya'ni xarajatlarni boshqarish tizimini kompyuterlashtirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Bu borada rossiyalik iqtisodchi olimlar xarajatlarni boshqarish mexanizmlarini qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli istiqbolda (2-rasm) samara berishiga qarab uchta guruhini ajratib ko'rsatadilar [5]. Xarajatlarni boshqarish muddati qanchalik uzoq bo'lsa, boshqarish mexanizmi ham shunchalik murakkab bo'ladi.

2-rasm: Xarajatlarni boshqarish [4]

Xarajatlarni boshqarishning qisqa muddatli vaqt oralig'ida eng maqbul usuli xarajatlarni kamaytirish hisoblanadi. Xarajatlarni kamaytirish, ayniqsa, hozirgi iqtisodiy sharoitda samarali bo'ladi. Xarajatlarni boshqarishda sarflangan ham moddiy, ham moliyaviy resurslarni oqilona baholash usullarini to'g'ri tanlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Agar xo'jaliklar faoliyatida baholash usuli sifatida "ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirish" tanlab olinadigan bo'lsa, xarajatlarni boshqarish bu xarajatlarni kamaytirish bilan bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga, xo'jaliklarda "qat'iy belgilab qo'yilgan xarajatlarda samarani maksimallashtirish" mezonini tanlab olish ham mumkin. Bu xarajatlarning avvalgi darajada qolib ketishini anglatmaydi: agar bunday o'sish ularning samaradorligini oshirsa, ular o'sishi mumkin. Xo'jalik boshqaruvchilari biror-bir xarajatlarning o'sish sur'atini oldindan aniqlab olishlari lozim. Qat'iy belgilab qo'yilgan xarajatlarda samaradorlikka erishish xarajatlarni kamaytirishdan ko'ra murakkabroq vositalar qo'llanishini talab qiladi. Bu yerda gap, asosan, ombor zaxiralarini optimallashtirish, "Just in time" (aniq vaqtda yetkazib berish), assortimentni boshqarish va ishlab chiqarishni rejalashtirishning turli usul-biyatlari haqida boradi.

Xarajatlarni o'rta muddatli istiqbolda boshqarish uchun motivatsiya mexanizmlaridan foydalaniladi: xo'jalik ish boshqaruvchisining mehnati uchun to'lanadigan ish haqini xo'jalikning ish natijalariga bog'lab ish samaradorligini oshirish mumkin.

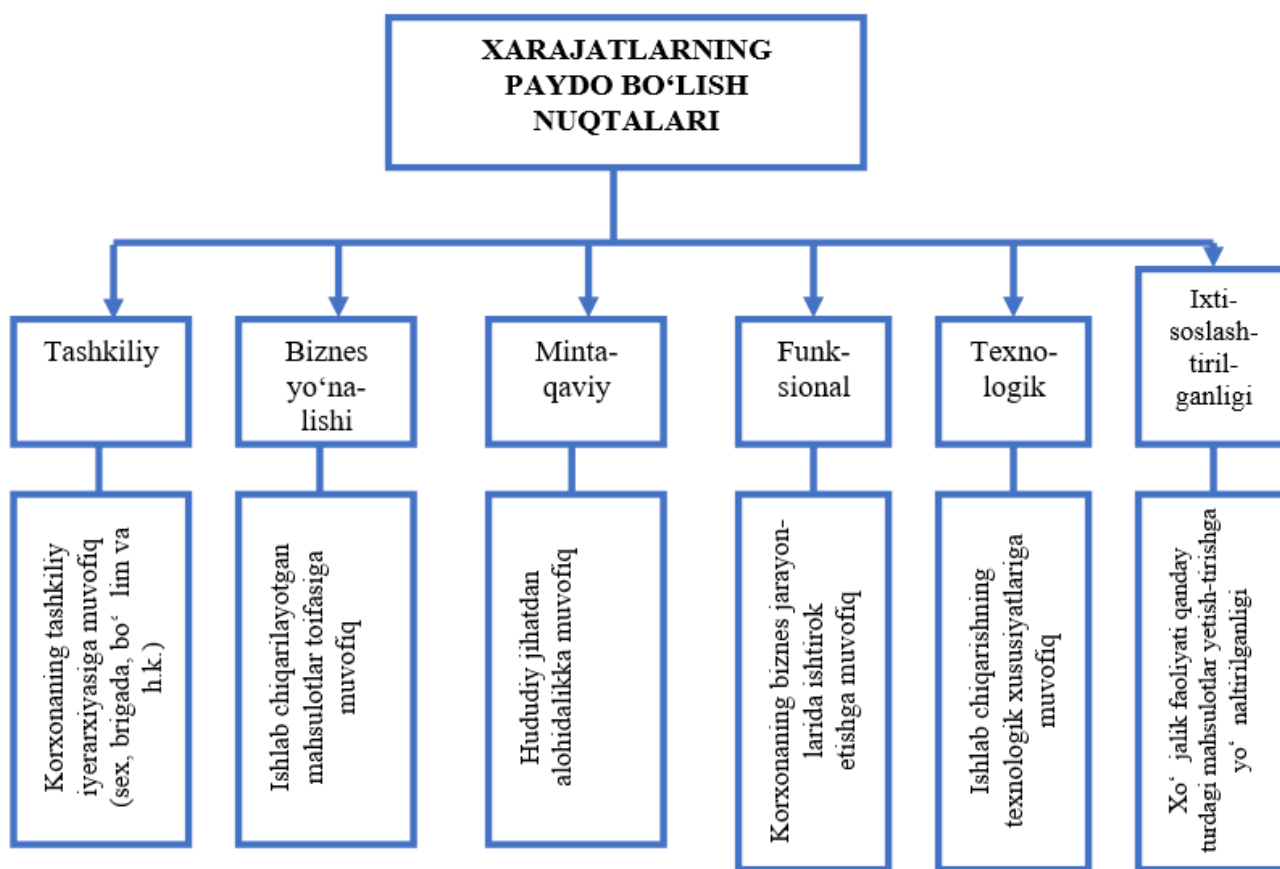
Paxta-to'qimachilik klasterlarida xarajatlarni boshqarish tizimi, o'z navbatida, ularning paydo bo'lish nuqtalari, qaysi maqsadlar uchun yo'naltirilganligi, xarajat vositalari hamda bu xarajatlarning nazoratini amalga oshirishni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, xarajatlarni samarali boshqarish va nazorat qilishda xarajatlarning paydo bo'lish nuqtalari hamda xarajat vositalariga alohida e'tibor qaratish lozim, deb hisoblaymiz.

Xarajatlarning paydo bo'lish nuqtalari – xo'jaliklarda ro'y beradigan xo'jalik jarayonlarini hisobga olgan holda, xarajatlarning amalga oshiriladigan joy hisoblanuvchi xo'jalikning tarkibiy birliklari, ishlab chiqarish bo'linmalari hisoblanadi.

Xarajatlarni hisobga olish ob'ektlari sifatida paydo bo'ladigan joylarni tanlash, asosan, quyidagilar bilan belgilanadi:

- xo'jalik tarkibiy birliklarining o'tmishdagi faoliyatini baholash, hozirgi faoliyatini nazorat qilish va kelajakdagi faoliyatini rejalashtirish zarurati;
- yuzaga keladigan xarajatlarning bir qismigina muayyan mahsulotlarga kiritilishi mumkinligi sababli ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar tannaxsini hisoblab chiqish zarurati;
- xarajatlarning bitta turi turli joyda o'zini turlicha tutishi mumkinligi sababli xarajatlarni doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarga ajratish zarurati.

Xarajatlarning paydo bo'ladigan joylarni ajratishning quyidagi jihatlari bilan farqlash mumkin (3-rasm).

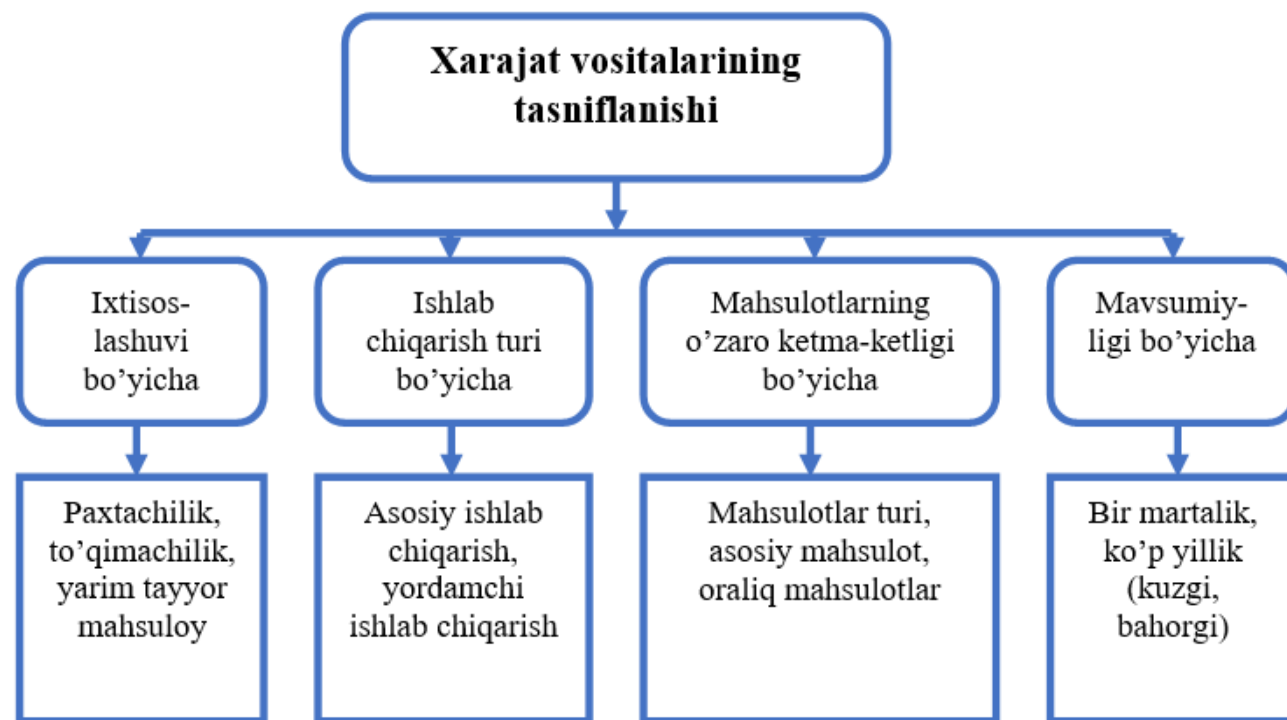

3-rasm: Xo'jaliklar faoliyatida xarajatlarni yuzaga kelish joylarini farqlanishi

Biz yuqorida sanab o'tgan jihatlar xo'jaliklar amaliyotida aralash ko'rinishda ham uchrashi mumkin. Bundan tashqari, xarajatlarni boshqarish va nazorat qilish uchun xarajat vositalariga ham alohida e'tibor qaratish lozim, deb hisoblaymiz.

Xarajatlarning vositasi – xo'jaliklarning ixtisoslashganligiga qarab mahsulot yetishtirish texnologiyasi darajasi turlicha bo'lgan mahsulot sanalib, ularni yetishtirish va sotish jarayonida xarajatlar yuzaga kelish sababi hisoblanadi va unga ushbu xarajatlarni to'g'ridan-to'g'ri belgi bo'yicha kiritish mumkin.

Shu maqsadda paxta-to'qimachilik klasterlarida xarajatlar vositalarini tasniflashning asosiy belgilari quyidagilardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiqdir (4-rasm).

4-rasm: Xarajat vositalarining tasniflanishi

Bu esa, fikrimizcha, har bir xo'jalik faoliyatida xarajatlarni ularning vositalari bo'yicha guruhlash yetishtirilgan mahsulot tannarxini aniqlash uchun zarur hisoblanadi.

Bundan tashqari, ishlab chiqarish xarajatlarni boshqarishga yuqorida keltirilgan fikrlar asosida paxta-to'qimachilik klasterlarida tashkil etilgan psixologik muhit va davlatning bu sohada olib borayotgan siyosati negizida tashkil etilgan hisob siyosati hamda uning o'ziga xos texnologik xususiyatini asosiy ta'sir etuvchi omillar, deb hisoblash mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, paxta-to'qimachilik klasterlarida to'g'ri boshqaruv qarorlarini qabul qilish asosiy faoliyat xarajatlarini doimiy nazorat qilish va uni samarali boshqarish uchun muhim ahamiyatga ega. Buning uchun klaster rahbarlari va mutaxassislari xarajatlar to'g'risida aniq va to'g'ri ma'lumotga ega bo'lishi lozim. Boshqaruv uchun zarur axborotlarga ega bo'lish xo'jalik va uning bo'linmalari faoliyatini boshqarishda birday ahamiyatlidir.

Fikrimizcha, xarajatlar samaradorligini oshirish uchun yana bir muhim jihat sohaga innovatsion g'oyalarni joriy qilish, sohani yangi texnik va texnologik jihozlar bilan ta'minlash, ya'ni zamonaviy asbob-uskunalarini keng joriy etish va ulardan samarali foydalanishni tashkil etish lozim. Shu bilan birga, sohaning rentabellik darajasiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi xarajatlar hisobini samarali olib borish va mahsulot tannarxini hisoblashning zamonaviy usullarini keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Shu maqsadda xarajatlarni samarali boshqarish va nazorat qilish uchun paxta-to'qimachilik klasterlarida quyidagilarga e'tibor qaratishlari lozim, deb hisoblaymiz:

- faoliyat turidan kelib chiqib sarflangan xarajatlarni to'g'ri tasniflash;
- xarajatlarning kelib chiqish joylari va qanday maqsadda sarflanganligini aniqlash;

- xo'jalik faoliyatida sodir bo'lgan xarajatlar to'g'risida aniq va ishonchli ma'lumotlarni o'z vaqtida boshqaruv xodimlariga taqdim etish;
- xarajatlarni mahsulot tannarxiga kalkulyatsiya qilishda samarali va zamonaviy usullardan foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi "O'zbekiston–2030" Strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>.
2. Xolbekov R. Ishlab chiqarish hisobida xarajatlar boshqaruvi va nazorati. //Bozor, pul va kredit, —2005. — №12. —36-b.
3. Zamuraeva L.Ye. Upravlenie zatratami: uchebnoe. —Tyumen: Izdatelstvo Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta, 2005. 15-b.
4. Toshpo'latov A.Sh. Improving the Cost Management Mechanism in Management Accounting. Academic Journal of Digital Economics and Stability. Spain\ Volume 15, 2022, ISSN 2697-2212. —P. —176-183.<https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/453/436>
5. Zamuraeva L.Ye. Upravlenie zatratami: uchebnoe. -Tyumen: Izdatelstvo Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta, —2005. —15-b.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.